

A magyar mythologia classicus eposainkban.

Bevezetés.

A költészet forrása minden időben a nemzeti szellem, a nemzeti lét, a nemzeti valóság.

Alig találhatunk meggyőzőbb példát a Tinódi Sebestyén érdekes pályájánál. Hangos torkával s kezében lanttal énekelget s a jó urak vidáman, ébredező hazafisággal hallgatják. A régi csapáson indul el, de az új irány, az új szellem is rányomja bélyegét, a mikor dalait nyomtató műhelybe viszi. S miről énekel a jó lantos? Arról, a mi valóban megtörtént pártfogójával, ennek bajtársaival, a kor nagy jó uraival. Ir arról, a mit maga látott, a miben magának is része volt. Sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem írtam, — mondja maga — az mi keveset írtam, igazat írtam. E nyilatkozata legtalálóbban jellemzi költészetének egész irányát, fontosságát. De egyszer sem feledi el a török kiűzését s az összetartást hangoztatni. Épen mint a kor államférfiai.

A Zrinyi hősköteményének is az a gondolat az alapeszméje, a melyet előtte katolikus és protestans írók és államférfiak, sőt országgyűlési végzések is hirdettek, hogy az isten a török keze által azért sujtolja a magyar nemzetet, mert az igaz vallást elhagyta, pártokra szakadt. De ha megtér, ha újra egygyé olvad: akkor jaj a töröknek, az úr haragja vesszejének. Természetes, hogy ez az igaz hit az ellenreformáció folyamában egy katolikus író világnézetében a katolikus vallás. Zrinyi ugyanazt mondja hősköteményében, a mit egyik politikai értekezésében. A szigeti kapitány a közérzületnek, a nemzetet leginkább foglalkoztató eszmének a hordozója, kifejezője. S a

szigeti veszedelem nagy költői értékének gyökere épen ennek a felfogásnak szerencsés alkalmazásában van.

Nem véletlen jelenség, hogy közelebbi példához forduljunk, hogy Arany János a Walesi bárdokkal énekelteni meg az elnyomó hatalom dicsőségét.

Valóban irodalmunk legkülönbözőbb koraiból vett példák, egész irodalmunk bizonyítja, hogy a magyar költészet mindig a kor, a nemzeti érzések és törekvések szolgálatában áll. Vagy nyomon kíséri, vagy átalakítja s új iránynak lesz a megindítója. Mert a fennálló politikai rendszer — mondja Kemény Zsigmond — romlástól, pusztulástól félhet, ha a költészet nem egy úton halad vele. *A mi irodalmunk különösen összeforrt a nemzet politikai multjával: épen ez legállandóbb jellemvonása, meghatározó jegye a külföldi irodalmakkal szemben.* Irodalmunk s politikai történelmünk két atyafi-gyermek, két egytestvér, a nemzeti szellem kifejezői. Találón mondja Beöthy Zsolt, hogy ha a magyar költészetnek symbolumot keresnénk, alig kaphatnánk kifejezőbbet a lantnak az ország jogkönyvével és kardjával összefűződő képénél.

Irodalmunk s politikai történetünk belsőbb egységben nem igen volt, mint a XVIII. sz. végén s a XIX. sz. elején. Előbb szellemi életünk s nyomán államiságunk arculata nagy átalakulásokon esett keresztül. Az átalakulás szükségének érzete abból a szembeszökő ellentétből támadt, mely a berczeli nemes curia s a királyi udvar, a magyar társadalom szellemi tengése s az idegen fajok eleven mozgalmassága között volt. Abból az ellentétből, mely a legnagyobb magyart külföldön meglepte s szégyennel töltötte el, a mikor látnia kellett, hogy vére, e nemes keleti faj, kívül áll a nyugati népek fejlődésén. Ennek az ellentétnek a jegye: tudatlanság, elmaradottság; ennek következménye a kicsinyhitűség, bizalomhiány a magunk erőiben. Szinte hihetetlen, hogy e kor kiváló államférfiai sokszor keserű kétkedéssel gondoltak az istentől tehetséggel bőven megáldott magyarság jövődjére.

A megindult új élet természetesen jótékony eredményeket ért el. A nyugati eszmékkal kezdtünk szorosabban érintkezni. Irodalmunk új formákkal, új műfajokkal, új eszmékkal gyara-

podott; gazdagabbá, egyetemesebbé vált. A nemzetben alvó tehetségek, parlagon heverő erők egymás után megjelentek s teljes mértékben működni kezdtek. Ezek az erők, ezek a tehetségek az ős múltban nagygyá, hatalmassá tették nemzetünket, s neki káprázatos hírnevet szereztek. Az önismeretnek s ezzel a haladásnak, a fejlődésnek nincs biztosabb alapja a múltnál.

A nemzet múltja!

Ebben rejlenek az idvezülés életadó elemei, feltételei. A múltban kereste a tudós az igazságot, az államférfiú a tanúságot, az okúlást, a költő lelkesítő erőt. A válság felismerése után nemzeti haladásunk biztosítva lőn, mert szilárd alapját múltunkban végre megtalálta.

Ősi múltunk ragyogó képei, dicsősége, világraszóló hírnevünk, a magyar nemzet hatalmas és méltóságos szerepe, a miknek feltüntetésére nemzeti epikánk újra hangos lett, ép oly sikerrel segítették a nemzet haladását, mint államférfiaink tevékenysége. Pedig epikánk nagyon nehéz vállalkozásra tüzelte fel magát. Olyan tárgy — az ősi múlt — hevíté költőinket, a melyet a tudomány még fel nem dolgozott, nem tisztázott s meg nem állapított; a mít tanított, azt is jobbára költői forrásokra alapította, a melyek pedig megbízhatatlanok s egyoldalúak: költői adalékok, melyek a tudományban meg nem állanak. De költői alkotáshoz sem nyújtanak elegendő anyagot, mert a keresztyénség felvételével megindult új műveltség letörülte nemzeti mondáinkról a költői báj, az őszinte, megható naivságot, azon kívül, hogy tartalmukat szinte semmivé tette, a fejlődést tőlük elzárta. Ennek következtében sem a történelemben, sem a költői forrásokban elegendő és megbízható anyagot nem talál. De a valóság: őseink dicsőséges múltja annyira megigézte költőinket, hogy erről a roppant nehézségről megfeledkeztek, számba se vették. Székely, Vörösmarty, Debreczeni és P. Horváth csak a nemzet káprázatos fényét látják. A legyőzhetetlennek látszó akadályt áttörve, de le nem győzve, felvonultatják Árpádot, s hadvészes népét; fennen hirdetik a régi dicsőséget s próbát tesznek, hogy visszavarázsolják a pogány magyarok életét. Pedig épen arra nézve nem nyújtott nekik a tudomány felvilágosítást, a mire eposukban leginkább szükségük lett volna:

őseink mythológiájára, világnézetére. Ám az epos a maga czéhibeli hagyományaival feltétlenül megköveteli a mythológiát, a esodásság alkalmazását.

Mit tettek hát költőink?

P. Horváth a legjózanabb. A nehézségtől visszariad, megkerüli, a műfaji hagyományokat számba se veszi: mythológiát nem ad. Ellenben Székely Sándor, Vörösmarty és Debreczeni maguk alkotnak, maguk teremtenek magyar mythológiát.

Milyen mythológiát teremtenek? Honnan s mekkora sikerrel merítik az anyagot? E kérdésekre igyekszünk feleletet adni.

I.

Nemzeti mythológiánk Aranyosrákosi Székely Sándornál.

A Hebe 1823. évf. 123—51. lapjain jelent meg Székely Sándornak „A székelyek Erdélyben“ cz. három énekre terjedő hőskölteménye, mely irodalmunk történetében következményeinél fogva rendkívül fontos helyet foglal el. A költemény bonczolgatása s részletes méltatása nem esik feladatunk keretébe.¹ Nem terjeszkedhetünk ki részletesen azokra az indító okokra sem, melyek e kis epost s általában classica i eposainkat megteremtették. A bevezetésben utaltunk arra a körülményre, hogy költészetünk mélyebben kezdett foglalkozni a nemzet múltjával, egész irodalmunk várta a magyar Vergilius megjelenését. Röviden, de világosan foglalja össze epikánk történetét Gyulai a Vörösmarty életrajzában. Heinrich megismételi a Gyulai fejtegetéseit, de hangsúlyozza, hogy a Gyulai emlegette körülményeken kívül a Bécsben viruló Ossian- és Klopstock-cultus is hatott az épen ott tartózkodó Székelyre. S valószínű is, hogy a Messiás énekese, ki egyúttal a régi germán mythológiát is új életre keltette, hatott a fiatal theologusra. Hatott még —

¹ E tekintetben megvilágosító dolgozatok: Kanyaró Fe: encztől Aranyosrákosi Székely Sándor és Vörösmarty. Keresztény Magvető 1888. évf. 177—88 l. Kolozsvár; Péterfy Lajostól A. Székely Sándornak „A székelyek Erdélyben“ cz. eposa. — U. o. 1889. évf. 213—29 l. és Heinrich G. magyarázata. (Régi magy. könyvtár I. köt.)

írja Heinrich — az a léggör is, a mit Bécsben Hormayr, a jogtudós támasztott hazánk ellen s hatott báró Mednyánszky Alajosnak az Archiv 1817—18 évfolyamában közzétett cikksorozata. Ebben t. i. felveti azt a kérdést, hogy vajjon az osztrák császári állam múltja szegényebb-é költészetben, mint az ó- vagy a középkor valamely más államáé. Meggyőződése, hogy nem szegényebb s véleménye támogatására főként a magyar történetből emleget mondát s legendát. Az osztrák-német költőkre e cikk nem maradt hatástalan, s lehet, hogy a Székely figyelmét is határozottan az ős múltra irányítá. Tény, hogy Székely Bécsben írta eposát, hogy az ott talált szellemi mozgalom megérintette, meg kellett, hogy érintse a magyar ifjú lelkét is. De sem Gyulai, sem Heinrich nem említi, hogy hatottak volna Döbrentei ossiáni énekei is Székelyre. Pedig hatottak. Hisz az időben Döbrentei volt az erdélyi irodalom legbuzgóbb és tekintélyesebb alakja, ki maga igyekezett minél több erőt működése körébe vonni. Bizonyos, hogy Székelynek ismernie kellett a Döbrentei ossiáni dalait.

Ezeket felemlítve, felelnünk kell arra a kérdésre, hogy mi van a Székely eposában nemzeti mythologiánkból?

Székely elbeszéli kis eposában, hogy Irnák és népe azon tanakodnak: visszatérjenek-e az ős hazába, vagy tán jobb volna Attila birtokának valamely darabját elfoglalni s ott megtelepedni? Zágon, Hadúr főpapja, felhívja, hogy áldozattal imádkozzanak Hadúrhoz, ki az elődöket is segíté s védte. Maga áldozathoz lát s imát rebeg ajkával Hadúrnak, a népvezetőnek, a scythák őrzőjének, a had istenének, ki aztán kedveltjeinek jelt ad, hogy nyugatról keletre indulva, szerezzenek hazát. Majd Hadúr maga pásztorképében elbeszéli híveinek a jövőndöt. Irnák népével csakugyan eljut a kijelölt helyre, bár ellene

. . . . . zuhogván ordított a rohanó szél,
Mely Nemeréről vette nevét, rossz éjszaki rémről.
Rém vala ez, szélvészt és fergeteget támasztó.
Őt napokig zúgott és tartóztatta mehetni.
Ám hatodára kies nap tűnt az egekre ragyogva.

Ennyi Székely kísérlete arra nézve, hogy költeményébe bevigye a nemzeti mythologia elemeit. Nem sok, de kezdetnek elegendő.

Érdeme, és pedig nagy érdeme, hogy tárgyához illő mythológiát alkalmaz. Előtte epicánkban vagy a keresztyén, vagy a classicus mythologia uralkodott. Iróink nem gondoltak arra, hogy a csodásságot tárgyukkal összhangzatosnak alkossák meg. Tanúlmányaik folytán előttük állott a kész classicus istenvilág, s lelkükben híven melengették a keresztyén hit alakjait. Tárgyért se igen fordultak az ősi múlthoz, de ha fordultak is, abban a hitben éltek, hogy az emberek lelkét könnyebben mozgathatják az ismert mythológiával. Az olyan kiváló költői alkotás, mint a Szigeti veszedelem, magában áll. Székely a magyarok istenét a népvezető Hadúrt, a scythák őrét szerepelteti, olyan istenséget, a milyennek képzelete megalkotta, reconstruálta őseink védőjét. Tehát igazi nemzeti tartalmat visz be epikánk mythológiájába.

Beviszi a nemzeti tartalmat nemesak azzal, hogy a keresztyén és classicus mythológiát mellőzve, igyekszik a régi világ, a nomád népek istenségét szerepeltetni, hanem azzal is, hogy ezt az istent nemzeti istennek rajzolja, kinek olyan népéhez való viszonya, mint a családapáé az egyes tagokhoz. Az önkényesen elnevezett Hadúr a scythák nemzeti istene — a Székely tanítása szerint. Más népre legfőlebb akkor gondol, ha védett népének sorsa kívánja. Ez a nemzetiesítés megfelel a történeti valóságnak is. Az összes vallások története azt tanítja, hogy minél primitívebb a hitélet, annál szorosabb, közvetlenebb az összeköttetés a felsőbb hatalmak s az ember között. Ezt mutatja a fetisizmus, ezt a természetimádás. De ezt a monotheismus is. Jehova és Allah csupán a maguk népére viselnek gondot. Más népeknek inkább ostorai, ellenségei.

Igaz, hogy Székelynek ez az elnevezése, a magyarok, vagyis a scythák istenének a megalkotása tulajdonképen nem új irodalmunkban. A XVI. és XVII. sz. elbeszélői folyton emlegetik a magyarok istenét. S Farkas András, a mikor a zsidó és magyar nemzet között párhuzamot von, arra az eredményre jut, hogy a magyar nemzet romlásának az oka az, hogy elpártolt attól az istentől, ki Ázsiából kihozta, s annyi viszontagság között is megtartotta, sőt felvirágoztatta. Ennek az istennek már nines igaz tisztelete. Valami titkos erő, valami homályos történelmi

visszaemlékezés íratta a jóval későbbi Dugonicsesal is Etelkája címképére: A magyarok istenének. Bizonyos tehát, hogy a Székely alkotásának meg van a történeti alapja, mert egy olyan kulturális fokon álló nép vallásában, mint a milyenről énekel, a nemzeti isten fogalma, tudata rendesen ki van fejlődve; legalább a kialakulás folyamatában él. S alkotása erejét támogatja az is, hogy a magyarok istenének, egy nemzeti istennek homályos emlékei fel-feltűnedeztek irodalmunkban.

Hogy aztán Hadúr pásztornak öltözik s kedélyesen beszélget hőseivel, hogy tehát Székely nem tudott szigorúan ragaszkodni a felvetett eszméhez, hanem Vergiliushoz fordul modus vivendiért: mindenesetre tévedés. De nagy érdeméből, költeményének irodalomtörténeti jelentőségéből semmit le nem von Hisz tulajdonképen tapogatóznia, kísérleteznie kellett. Ebben pedig még a legragyogóbb költői szellemek is könnyen eltévednek.¹

Székely mythológiájának egyetlen istene van: Hadúr. Gyulai nyomán,² ki e kis epost négy énekesnek mondja, az a tévedés is belement irodalmunkba, hogy a magyarok istene ellen egy rossz szellem ármánykodik, a szélvésztaaszto Nemere. E téves állításra Heinrich megteszi a maga ellenvetéseit. Nemere a székely eposában csak név, olyan egyszerű és ártatlan metaphora, mint mikor a korabeli lyrikus Zephyros lehelletéről énekel. Gyöngye megszemélyesítés mind a kettő. S Székely volta-kép még e megszemélyesítést sem vette igénybe, mert megelégszik a Nemere pusztá nevével. A költemény vitás helyét idéztük s Nemerét illetőleg a Heinrich megokolt véleményét tartjuk elfogadhatónak. Ennek következtében a Gyulai feltevése meg nem áll sem az ő hozzávetésének nyomán elterjedt ama nézet, hogy Székely a parsz mythos dualismusát megpendítette. Kínálva kínálkozott, de nem tette. *A dualisticus felfogás tisztán*

¹ A költő ép oly kevésbé teremthet új mythost, mint nem alkothat új szót s csakis színezheti, ékesítheti, plasticailag jobban kiemelheti, nagyobb reliefbe teheti az ősrégi mythost, valamint új szavakat is képezhet, ha kedve tartja és szükségét érzi, de nem szabadosan, hanem a létező nyelvtörvények értelmében. L. gróf Kuun Géza: Összehasonl. Mythologia; Ker. Magvető. XXIII. évf.

² Vörösmarty életrajza. 1866. 52. 1.

a *Vörösmarty alkotása költészetünkben*. Bizonyos, hogy a gondolat nagyon közel fekszik. Tán épen ez a gyöngge megszemélyesítés adott indítékot Vörösmartynak a dualismus határozott kiszínezéséhez.

Hogy a csodásság megalkotásában még micsoda elemeket használ Székely, nem részletezzük, mert nem tartozik nemzeti mythológiánkhoz, sőt semmi más mythoshoz. Az állati áldozat s az égi jelekből való jóslás hozzátartozik ugyan ahhoz a mythoshoz, melyet megérint, de az alakoskodás, az elrejtett vár, melyet a hősnek nagy megpróbáltatással el kell foglalnia s az útban álló nehézségek megszemélyesítése: mind kedvelt formája a közép- és új-kor meseszövéseinek s annak a korének, melyben Székely művét írta. Az elbeszélő költészet mindig nagy szeretettel fordult hozzájuk.

A Székely csodásságai közül, igazabban meseszövéseinek fonalaiból egyik-másik szál az erdélyi népies hagyományban is előfordúl. Pl. Réka és Nemere s az Olt és Maros keletkezésének története.¹ De azt hiszem, egyik sem szerves része nemzeti mythosunknak. Későbbi fejlemény, vagy idegen hatásra, vagy tisztán hazai talajon. Csak épen utalunk arra, hogy a székely író ezekben a kisebb jelentőségű csodás részletekben is szerencsésebb, mint epikánk előző művelői, kik soha nem halótt, a nép szelleme előtt merőben ismeretlen elemeket használtak fel és gondoltak ki.

Egyáltalán a Székely mythosa sovány, szegényes. Szegényes azért is, mert a megpendített eszmét, Hadurnak, a scythák istenének jellemzetesebb s bővebb rajzát nem adja. De ez a soványság, a költemény tárgyát tekintve, nem feltűnő. Epizód-szerű eseményt énekel, legalább őstörténetünk gazdagságához képest kisjelentőségű részt, a melynek az elbeszélésében lehetett volna teljes mythológiát kigondolni s megalkotni, de nem volt multhatatlanul szükséges. A költeményben a mythos soványságát nem érezzük s így ma is teljes élvezettel lehet olvasnunk.

Foglaljuk össze a mondottakat.

¹ L. Kőváry László: Erdély földje ritkaságai. Kolozsvár, 1853. 32. és 38. lap.

Székely Sándor előtt a magyar költészetben nemzeti mythosunk alkalmazást nem talált, Reconstrualására a tudományban történt kísérlet.¹ Homályos történelmi visszaemlékezések nyomán néha elő-előbukkan a magyarok istenének, a nemzeti istennek fogalma, de csak általános szólásképen.² Epicusaink a keresztényen, még inkább a classicus mythologia alakjait állítják bele a machinába.

Székely Sándor kísérletet tesz nemzeti mythosunk alkalmazásában s a megszokott isteneket mellőzve, nemzeti pogány istent teremt. Alkotásának erejét támogatja a történelmi valószínűség is, hogy t. i. az ősmagyarsággal egy culturalis fokon levő népeknél a nemzeti isten rendesen megtalálható s hogy irodalmi szólásainkban a kifejezés: magyarok istene — előfordúl. A esodásság további bonyolításában is közelebb áll a nemzeti talajhoz, mint epikánk előző képviselői. Megbízható történelmi támasz hiányában is rááll a valószínűség eléggé szilárd alapjára. Alapját veté meg a classicai nemzeti eposnak. Conceptióban egy nagy epos áll előttünk, kivitelben in nuce.³ Kezdetnek sem sok, a mit teremt, de értékét csak az tudja igazán méltányolni, a ki számba veszi, hogy az új nyomok taposása a szellemi életben mekkora nehézséggel szokott járni.

Székely Sándor versének igazi értéke abban a hatásban esúcsosodik ki s nyer igazi fontosságot, melyet Vörösmartyra s általa egész epikánkra gyakorolt. Mert mint Gyulai elbeszéli, Vörösmarty ösztönt, buzdítást, termékenyítő eszméket merített e kis műből. Ő is épen az ősmondákkal foglalkozott, magyar mythologiai alakokat keresett. Kapva-kapott tehát a kísérleten, kivált a magyar mythologiai kezdeményen, melyet annyira alkalmasnak talált tovább képezni s kiegészíteni. Soha sem feledte, mily nagy hatással volt reá e mű s midőn az ő ragyogó híre

¹ Otrókócsi Foris Ferencz: Origines Hung. 1693. Csak szófejtés igazán. Cornides Dániel: Comment. de religione vet. Hung. 1791. és Horvát János: A régi magy. vallásbeli és erk. állapotjukról.

² L. Ipolyi Arnold: Magy. mythologia 1854. 13—14 l. Össze vannak állítva a „nemzeti istenre“ vonatkozó kifejezések. De ezek közül egy se positiv adat. Hanem általános szólás s így Ipolyi következtetése hibás.

³ Toldy: A m. nemz. irod. tört. VI k. 41—42. l.

mellett rég elfeledte a hálátlan közönség és az irodalom Székelyt, őszinte hálával vallotta be barátainak, hogy mily sokat köszön Székelynek, mert nélküle később, vagy talán soha sem írta volna Zalán futását, avagy mindenesetre máskép.¹

A mit maga Vörösmarty mond s legjelesebb életírója ismét, annak fontosságát méltányolni kell az irodalomtörténetnek is. Ennek következtében, habár a *Székely művének ma csupán történeti értéke és jelentősége van, mégis mindig becsüléssel kell róla szólnunk, valahányszor a Vörösmarty tüneményes költői erejét bámuljuk, valahányszor rágondolunk, hogy a nemzeti mythos megpendítése nyomán igazi nemzeti epikánk támadt.*

Székely a kezdeményező, az úttörő. Méltán megérdemli az utódok dícsérő elismerését.

II.

Nemzeti mythologiánk Vörösmartynál.

A Zalán futása annyira összeforrott kora történetével, hogy nem lesz felesleges újra emlékezetbe hozni a hatásokat, melyek létrehozták. Így inkább kiviláglík e mű értéke.

Politikai életünk a múlt század elejére ismét teljesen aláhanyatlott. A cselekvési képességtől megfosztott nemzet utóbb elveszté öntudatát, bizalmát önerejében, jövődjében. Sokan felvetették az eszmét: van-e a magyarságban élni erő, vagy jövőnk Lengyelország sorsa. Több volt a kételkedő, kevesebb a hittel, bizalommal telt hazafi kebel.

Irodalmunk fejlődése szépen haladt előre, de az országos csüggettség nyoma itt is újra meg újra feltűnik. Költőink lassanként a régmúlthoz fordultak tárgyért. Eleinte, hogy elsiras-sák a jelent. Aztán, hogy tette sarkalják. Különösen várta az irodalom minden számottevő munkása a magyar Vergilius föléptét. A hagyomány már meg volt. Csokonai nagy tanulmányokat végzett, hogy kedvelt eszméjét megalkossa, Árpádról epost írjon. Fájdalom: sírba vitte. De a tudomány előbb latin, később magyar nyelven közölte őseinkről való ismeretét, inkább jóhiszemű vélekedéseit s olyan lelkes, tüzes szittya-magyarok,

¹ Gyulai Pál i. m. 53—54. l.

mint Horváth István ismételtén és ismételtén izgatnak, hogy párduczos Árpád népével bevonuljon a magyar költészetbe.

Vörösmarty, mint nevelő s mint megyei tisztviselő mélyen érezte nemzete fájdalmát, jól látta elmaradottságát. Egyed, Teslér és Klivényi barátaival gyakran eserélt eszmét országos és irodalmi dolgok felett. A politikai és irodalmi hatás mellett első szerelmének heve, fiatalos tüze s szenvedélyes fellángolásokkal telített ereje is sarkalta, hogy költői hivatásának áldozva, kielégítse az irodalom szükségét, hogy a múlt ragyogó nagy jeleneinek feltüntetésével lelket öntsön elalélt fájába s tettekre indítsa; hogy szerelme bánatát elsíratva lelki világáról az elborúlást elhárítsa.

Ime Zalán futása keletkezésének indítékai. 1825 augusztusában jelent meg. Országos hatásáról később is esodálkozva szólanak az egykorúak.¹ Maga az irodalomtörténet pedig dicselkedve hirdeti, hogy Zalán futása nagy politikai tett is volt, melynek jótékony erejét egyaránt érzé a kor irodalma, társadalma s politikája. Valóban Zalán futása ébresztő tárogató, riadalmas harezi kürt volt, mely önérzetet, öntudatot keltett a magyarságban.

Ez általános körülmények megérintése után kutatni fogjuk a Zalán futása mythosát, igyekezni fogunk megtalálni a forrásokat, a honnan Vörösmarty merített s megjelölni, hogy van-e nála magyar mythologyia s ha van milyen az? Végre törekedni fogunk Vörösmarty alkotását megértve, a haladást Székely Sándorral szemben feltüntetni.

a) Vörösmarty mythologyiaja.

Vörösmarty a esodás elemet eposa tárgyával szerves összefüggésbe nem hozta. Nincs eposának egyetlen helye, mely Árpád s népe küzdelmét az isteni akarat megnyilatkozásának mondaná, mint a hogy ez más eposokban történik. Zrinyi az isteni akarat bajvívója, ezélja az egyetemes eszme diadalra emelése s ezt ő maga hallja s tudja isteni szózatból. Debre-

¹ Erdélyi János, Kemény Zsigm., Szász K. és Gyulai mind kiemelik tüneményes hatását.

czeninél¹ szintén valódi eposi hős Árpád: az igaz ügy védelme (Ungó sorsának felkarolása) bizton eljuttatja az új hazába. Zalánban ilyen égi küldetés expressis verbis adva nincs. De Árpád s népe jól tudják, hogy Hadúr megsegíti őket az új haza megszerzésében. Árpád lelkét egészen eltölti ezélja: népének új hazát szerezni. Ám a költő elfeledte Hadúr ajkával is hirdetni az eszmét. Igaz, hogy honfoglalásunkról még ma se, akkor még kevésbé esett szó, hogy a pogány isten és pedig egy hatalmas nemzeti isten pártfogása, megsegítő ereje oda gondolva, oda értve ne legyen. Úgy akarta a magyarok istene! vagy: Segített a magyarok istene! — szinte természetes reflexiók. Csakhogy ez mentségnek sem elegendő.

Mint hogy a csodásság a priori laza összefüggésben áll az epos tárgyával, nem feltűnő, hogy alkalmazása a cselekvény egész menetében nem sikerült. Zalánban jelenetekké zsugorodik össze az, a minek középpontnak kellett volna lennie. A conceptio az alapgondolat, a tárgy felfogása nem sikerült s ennek következtében az istenvilág ki van felejtve az epikai gépezetből. Buda halálában is így van. Csakhogy Arany tárgyát drámailag építi fel s a két testvér jellemének elütő vonásaira rakja a bonyodalom további terhét. Zalán futásának a tárgya ellenben ismétlése a krónikáknak, ha nincs mythosszal epikai magaslatra emelve. S valóban ha kihagyjuk azokat a részeket, a melyekben Vörösmarty csodásságot alkalmaz, alig-alig csökken aesthetikai

¹ Őseink bejöttét tárgyaló eposainkból egy egységes nagy epost így lehetne összefűzni avagy újra költeni. Alapúl kellene venni a Debreczeni felfogását, hogy Árpád hontalanul bolyong addig, míg az igaz ügy megvédésében maga s népe az életréhiatóságának jelét nem adja. Akkor elnyeri Attila örökét s Pannoniában új hont talál. Most jönne, természetesen mutatis mutandis a Horvát eposa a IV. énekig, a hová kellő változtatással be lehetne olvasztani Debreczeni Kióvi csatáját. Azután folytatva a Horvát költeményét, epizodúl be lehetne énekelni a Székely költeményét, mint olyan eseményt, a mely immár ajkról-ajkra terjedve közkincesé vált. Utolsó éneknek betetőzésül adni lehetne a Zalán anyagát. S az epikai érdeket így fokról-fokra erősítve lehetne az eszmét teljessé tenni, hogy Árpád s népe életképességének bizonyosságát adta s elfoglalhatja az új hazát, a hol a székelységgel egy nemzethe olvad össze. Terv és eszme, de kidolgozásra alkalmasnak mutatkozik. Ám hol vagyon, ki ajakát merész hadi dalnak eressze?

élvezetünk; a költemény szépségéből alig veszít s a totalitas hiányának érzete erősebben nem fog jelentkezni.

Ezt a kis aestheticai kitérőt azért tettük, hogy rámutassunk arra, hogy Vörösmarty mythológiája tulajdonképpen nagyon szűkkörű, szegényes.

Mert mi is a Vörösmarty mythológiája?

Egy a dualismusban kicsúcsosodó istenvilág. Ennek a dualismusnak képviselője egyrészt Hadúr a jó, másrészt Ármány, a gonosz isten.

Ki Hadúr?

Az emberek alkotója, erősebb minden lénynél. Ha akarja, megrendül a föld kerekége, új források fakadnak, a tengerek kiszáradnak, a sziklák meginognak, a hegyek elsüllyednek. Keze nyugszik az embereken s a villámon. Hatalma tehát egyetemes, kiterjed az emberre s természetre egyaránt. Mindent tehet. Különbön ő az emberölő hadak, a véres hadak s általán a hadak istene. Iszonyító termete befogja a nagy eget s ha Alpárnál megáll, karja a Tátráig ér. Ő a rohanó magyarok istene; vérengző s haragos szájával rivadozva kiáltoz; ordító zivatart küld s haragos, ha az elesett harcosokat nem hantolják el.

Hozzá imádkozik a táltos Ete; titkos imát mond neki Árpád. Meg is menti villogó kardjával Etét és Hábert. Ármányt leveri, mert nem tűrheti s megalázza: harczban legyőzi, hogy Árpádnak diadalt nyerni segítsen. Pusztá megjelenése elveszi a Rém erejét. Engedelmeskedik neki Álom, ki parancsára enyhíti az ember fájdalmát s a Nemtő. Tán ő a szelek atyja is.

Szekere a nap vagy a Gönczöl; fényhajléka az égben van. Tiszteletérc áldozatot rendeznek, mely lehet ital- vagy állati áldozat. Isteni erejének létezését csak a magyarság tudja és ismeri.¹

A dualismus ellentétes istene Ármány, kit Vörösmarty Rémnek is nevez. Egyébiránt Rém néha Ármány, máskor különálló istenség. Az ide vonatkozó helyek szigorú egybevetése arról tanúskodik, hogy csak a név más, a lényeg azonos. Rém tulajdonképpen Ármánynak a neve s elő is fordul ezzel a jelzővel: rémisten Ármány.

¹ Csodásság a Zalán pártján egyáltalán nincs.

Ármány a gonosznak az istene, a Volgán túl levő hegyek közt lakik s most onnan a magyarok megrontására kikelve a Mátrán üt tanyát. A magyarokat igyekszik törbe csalni. Mérgeben dúl-fúl, hörög, hunyorít, ördögít csipkedí, szemei iszonyatosak, haja vörös, denevér szárnyakon repül. Szívtelen, megjelenése tagokat emésztő rémületet okoz s felriasztja a lélek nyugalmaát. Megjelenik egyéneknek (Etének majd Laborezánnak), de az egész nép szemeláttára is. Járása iszonyú zajjal történik. Vért, emberéletet kíván áldozatul, olyan emberét, ki leginkább vár s vágyódik boldog időkre. Ellensége a magyaroknak, vesztükre tör. Ördögít tótokká változtatva támad, majd maga is rajtaüt a magyarokra. Vele van óriás képében a megnehezült Átok, a sáppadt Félelem s az iszonyú Zúrzavar. Ember diadalt nem vehet rajta, de a Hadúrnak mondott ima megtöri erejét. Érzi Hadúr fensőbbiségét, de elszántan kel vele ököltre. Vége: megtörés, megaláztatás s diadala Hadúrnak, a magyaroknak, kiknek pedig kiirtását forgatta elméjében.

Több isteni hatalmasság tulajdonképen nem szerepel. Kifejezések, nevek vannak, de határozott alakok nincsenek.

Ármány kísérői Átok, Félelem és Zúrzavar. Az ide vonatkozó hely, illetőleg e hatalmasságok szerepének taglalásából világosan kitűnik, hogy Átok, Félelem, Zúrzavar tisztán metaforikus kifejezései azoknak a hatásoknak, melyeket Ármány kelt a gyöngé emberben. S metaforicus voltuk mellett bizonyít még az is, hogy csupán egyszer jönnek elő Ármány kíséretében. Sehol más helyen a költő róluk említést nem tesz. Világos tehát, hogy tisztán fogalmi megszemélyesítések. Az ördögök is ilyen metaforicus értelemben szerepelnek s öltöznek tótnak.

Szintén metaphora Álom. Ennek gondoskodása s megjelenése édessé teszi a perezet s feledteti a megriadt képzelet kusza képeit. Testvére az Éjjel, ki a Gönczölön megy szülötte a délszaki tündér után, kit Hajna isten-úrnak nevez. Egyébként Éjjel és Hajnal azonos szellemek, fogalmak, mert a délszaki tündér másutt a Hajnal gyermeke.

Tündér-lény Nemtő is, ki gyerekkorában együtt játszott Hajnával s az a délszaki tündér, kinek örökkévalósága szerel-

mén fordul meg. Délvidéken lakik, tündérvárban. Hadúr szavára szétoszlik a híg levegőbe. Szerepében határozott vonásokat meg nem különböztethetünk az égő szerelmen kívül s valóban nem is egyéb az, mint a költő heves epekedő s reménytelen-ségben senyvedő szerelme.

Valami félelmetes fogalom a sárkány is, mert már a sárkány-taraj alakra készült sisak is ijeszt.

Előforduló csodás elemek még az említetteken kívül: a tündér bűvös sípja s a Lehel kürtje; szarvasünnévé vált nő, ki azonban beszélni tud, sőt jósol is. A papot táltosnak hívják; ez beszél Hadúrhoz, beszél Ármánynyal, vezeti az áldozatot s kinyilvánítja Hadúr s Ármány akaratát, jövendőt mond.

A túlvilágon Álmos és Attila vigadozva parancsolnak, ki lemond a földön a gyönyörökről, ott százszorozva érzi. A halott boldog; a lelkeket száguldó paripák viszik Hadúrhoz s ott dicsőség s fény környezi őket. Egyebekben a túlvilág negatiója a földi életnek. Csak nem és nem örökké, jegyzi meg Erdélyi János; hová lesz az emberiség, ha még a költészetben sem találja fel vigasztalóját?

Ezekből az elemekből kerül ki a Vörösmarty mythológiája.¹ Ha ezt a mythológiát önmagában nézzük s eltekintünk az epos cselekvényével való viszonyától, akkor is szegényes. Igazi istenség kettő van; a csodátság zömét tündérek, szellemek teszik s e tekintetben mythológiája keleties. S nem is azért szegényes, mert kevés az isten, a mythosi alak, hanem azért, mert ezek az alakok igazán szétoszló ködképek, alakatlan alakok. Az a legfőbb hibája, hogy nincs ez alakoknak mythosuk. Vörösmarty egész istenvilága nem gyökerezik mélyen az emberek szívében. Azt nem kívánhatni, hogy hősei a pius Aeneas benyomását keltsék, de azt igen, hogy a vallás szükségének érzete eleven legyen s az isteni hatalmak ne csak pusztán a machinatio következtében ugorjanak elő, de élő hatalmas erő gyanánt uralják a

¹ Megemlítjük, hogy Vörösmarty a Tündérvölgyben korlát nélkül csapongó képzeletével kelet buja világába ringat, hol ég és föld, ember és a szellemek egybeolvadnak. A Romban Rom és Véd istenek harca van allegorizálva. A győztes Rom. Ugyanaz az eszme, a dualismus bonyodalma ez, mely Zalánban a jó diadalával végződik.

világot. Vörösmartynál az emberi tettek rugója alapján véve az önelhatározás s így ismételjük, tárgya ez istenvilág nélkül is ugyanaz marad. Vörösmarty nagyon is hajlandó a laza egybekapcsolásra, úgy hogy a Zalán futása főleg katonai mű; főérdek a had, főfigyelem a katonákra esik, tegyük hozzá, a nyers emberre.¹ Nem valamely pozitív vallásról van szó, hanem egy költői mythológiáról, a Vörösmarty szellemének röptéről.

Vörösmarty istenei nem fenségesek. Hadúr a harcizstene, a harciz az ő eleme. Hát békében nincs hatalma, békében nem isten? Mert még utalás sincs arra, hogy hatalma a békében is érvényesül. Sőt a békét éppen nem szereti. Ármány legyőzése után letűnik, még hálaáldozatot sem nyer. Jellemének egyoldalúságában rejlik gyöngesége. De abban is, hogy megrajzolása túlságos anthropomorphismussal történik. Még a szeretetében elfogúlt Toldy is megjegyzi, hogy Hadúrt némely tulajdonsága levonja² az isteni köréből. Testén tagok, fegyverek, kalpag s kaczagány van, mint az emberén. S van ellensége, kire ember módján boszús. S ezzel az ellenséggel szemünk előtt dulakodik, bírkózik. Ennek következtében közte s az ember között való távolság elenyésző csekélyre olvad le. Pedig akármelyik hit istenének fenséges volta nagyon is függ attól a távolságtól, mely az embertől elválasztja. Ha valahol igaz, ide nagyon is talál Burke gondolata, hogy a fenségesnek a homály lényeges eleme. Sokkal fenségesebb volna Hadúr, ha a költő testileg kissé homályban hagyja.

Ellenben homályos ott, a hol nagyon is határozott színezést keresnénk. A dualisticus felfogás alapján Hadúr a jónak az istene, képviselője. De a költő ezt az eszmét ki nem fejti. Mélyen fekvő erkölcsi, történelmi alapja a két istenség harcának a költeményben nem található. Hadúr mintha csupán azért vonult volna fel, hogy Ármányt, ki az embereket rémítgeti, megtörje. Tehát Hadúr a bátorság kútforrása. De a bátorság nem eléggé nagy egyetemes eszme s a bátorság magában még nem az a jó, a mit a parsz mythes Ormuzdban képzel s a miből a dualismus általán fakad.

¹ Erdélyi J.: Pályák és pálmák. 239—41 l.

² Aesth. levelek Vörösmarty epikai munkáiról. 69 l.

Sokkal sikerültebb a rossz eszméjének alakba öntése, Ármány megrajzolása. Alapvonása, hogy pusztá megjelenése felkorbácsolja a lélek nyugalmát, megdöbbenítő félelmet kelt. Miért? A romlás, a gonoszság az ő eleme. Megrajzolása szintén erős anthropomorphismus eredménye, de itt a költő eljárása stilszerűbb. Valamennyi világnézetben arra a végeredményre jutunk, hogy a rossz az embertől származik, hogy maga az ember a rossz. A mi gyöngéje Hadúrnak, erőssége Ármánynak. Physiologiailag is közel hozza hozzánk a költő.

De Ármány mint az abszolút rossz istene szintén kisszerű. Hadúrhoz való viszonya, isteni szerepének alapja, végső czélja ki nem fejthető a költeményből s boszújának indoka még szóhüvelyezéssel sem állapítható meg. Ennek következtében Hadúr és Ármány küzdelme felfogható nagyon fontosnak, egyetemes hatásúnak, a hogy a költő agya tényleg kigondolta. De felfogható egy alkalomadtán előbukkanó mérközésnek, egyszerű jelenetek sorának.

Jeleneteknek fogható fel Hadúr és Ármány küzdelme annál is inkább, mert nincs kifejtve, hogy Hadúr azért segíti Árpádot, mert jó ember, vagy Ármány azért tör vesztükre a magyaroknak, mert elkövettek valami vétséget. Szóval, ezek az istenségek nem tartják számon az emberek magaviseletét, tetteik felett ítéletet nem mondanak, sem addig, míg e földön élnek, sem e földi élet után. Mert a halál utáni életet Vörösmarthy egyáltalán nem rajzolja, legfőlebb néhány kifejezéssel a földi élet negativumának jelzi. De egységes, határozott képét nem adja. A jónak nincs jutalma, a gonosz nem bűnhődik. Hadúr képe azért oly rideg és bús előttünk, — mondja Toldy — hogy választott és szentesült lelkektől körül nem látjuk véve, azért nem gerjeszt bennünk hozzásimuló bizodalmat, mert bírói pálczát nem látunk kezében.¹ Oly eposznak, mely nemzeti és országos tetteket fest, a nemzeti karakter minden oldalait ki kell meríteni. Az áldozatokban a kezdet erre nézve megvagyon.

Szigororúan, de teljes igazsággal állapítja meg Erdélyi János² a végső eredményt, mikor azt mondja, hogy őseink val-

¹ I. m. 79—80 l.

² I. m. 240 l.

lása vagy e körüli meggyőződése, fogalma, nézete annyira kifejtették a költeményből, hogy ha minden egyéb jó volna is, ennek hiánya elegendő Zalán futásának másod rangba sülyesztésére.

Miért nincs a Zalán futásában kifejtett mythologia? Gondolom, a magyarázat két körülményt említhet.

Külső oka bizonynyal az, hogy a költő oly nyomon jár, a hol a tudomány sem segíthette; neki a kezdet nehézségeivel kellett küzködnie ez új világ megalkotásában. S nehézséggel sikeresen megbirkózni még egy tisztán objektív, tárgyilagos nyugodt költői tehetségnek is számottevő feladat. Már pedig Vörösmarthy egyáltalán nem objektív lélek s ebben a korban, a mikor a Zalán futása keletkezett, épen nem. Epekedő szerelme istentől kapott gazdag lyrai tehetségét heves lázba hozta. Épen fájdalommal akart könnyíteni. És ez a második ok. Hogy tudott volna ilyen körülmények között olyan nyugodt lelki állapotot magára erőszakolni, a melyikben aztán *contemplatio* vagy *speculativ* okoskodás segítségével alkotson erkölcsi világrendet, mythológiát — a képzeletből? Felvert lelke, nyugtalan képzelete ragadta a költőt, ki különben is lyrikusnak született. Hogyan nyerjen időt az áttekintésre, a visszagondolásra s az okoskodásra, mikor az egyszer szárnyára eresztett képzelete soha ki nem fogyott az újabb és újabb csillogó képek előteremtésében? S a mit képzelete megérint, arra nyomban ráárad nyelvének buja gazdagsága s fénye. Valóban úgy érezzük, hogy a költő lelke sehol az egész költemény menetében elnyugodni nem tud, hanem örökös lázzal, hevességgel lüktet.

A költő heves, lázas lyrai erejének gazdagsága teszi gyönyörködtetővé a tündérek világát. Ennek a világnak a megalkotásában képzelő ereje korlát nélkül csaponghatott szabadon. Nem kelle valamely *mythos* elveire, feszes szabályaira gondolnia, hanem szíve dobogásának hangját kibeszélhette, érzését szavakba foglalhatta, úgy, a mint akarta, a mint kedvesének képe vagy a maga érzelme költői erején uralkodott. Mind Toldy, mind Erdélyi, mind Kemény Zsigmond esodálattal szólnak a Nemtő s a délszaki tündér költőiségéről, megható szerepéről. Egyazon lány, Hajna sorsa hozza őket a földre. Földre szállt,

hogy boldog lehessen, a délszaki tündér, de Hajna szíve csak Etéjé után sovárog; a tündér pedig vétkéért szétoszlik a híg levegőbe, megsemmisül. Nemtő meg ártatlan gondoskodással védi, óvja Hajnát. Mennyi gyöngéd érzés, minő megkapó hevület jellemzi e két alakot! Vörösmartynak sok pompázó lyrai költeménye van, a melyek nem csupán a magyar irodalomnak gyöngyei, de számottevő alkotások a világirodalomban: ám lyrai természetének belső világára a legigazabbb sugárt e két tündér története veti.

Zaklatott heves képzelete alkotja meg a daemonologiat, melynek gazdagságát különösen Kemény Zsigmond emeli ki. Félelem, Átok, Zűrzarvar rémes alakjai könnyen merültek fel a költő képzetében akkor, mikor maga egyénileg szenvedett e képzetek súlya alatt. Semmi sem természetesebb, mint a költő azon eljárása, hogy ezeket a kusza lelki képeket alakba öntve mythologiai elemeknek használja fel.

De e fejtegetésekkel feladatunk azon részéhez jutottunk, a mely Vörösmarthy mythológiájának forrásairól szól. Mielőtt erre áttérnénk, ismételnünk kell, hogy mint az egész istenvilág nincs szoros összefüggésben az epos tárgyával, úgy a tündérvilág, a daemonok országa sem függ össze a főistenek szerepével s nincs kidolgozva, kifejtve valamely határozott alapelv szempontjából. Olyan homályos, szakadozott, töredékes, szertefolyó képek ezek, mint mai festőink egy részének a művei, a melyeknek célja, tárgya, gondolata elménk előtt csupán ködlik.

KRISTÓF GYÖRGY.